

BUITEN

5^E JAARGANG N^O. 11.

ZATERDAG 18 MAART 1911.

Schröbel sc.

Foto Aug. F. W. Vogt.

TERRASSTOEP VOOR HET KASTEEL KESSEL (L).

INHOUD:

DE BEDIENDE VAN GENERAAL DUMOURIEZ (SLOT), HISTORISCHE SCHETS VAN G. LENOTRE	BLZ. 122
DE HEMELGEIT, DOOR W.	123
HET BOSCH VAN BREDIUS, DOOR J. A. D. L., GEÏLL. BLZ. 124—126	
UIT DE INSECTENWERELD, DOOR S. LEEFMANS, GEÏLL. BLZ. 127	
DE VROUW BUITEN, DOOR G. F.	128
GROOTE ROZEN, DOOR E. TH. W.	129
HET KASTEEL KESSEL (L.), DOOR A. F. VAN BEURDEN, GEÏLLUSTREERD	BLZ. 121 EN 129—131
LANGS DIJKEN EN WEGEN, DOOR J. VIJVERBERG, GEÏLL. BLZ. 131	

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

DE BEDIENDE VAN GENERAAL DUMOURIEZ.

(Slot).

DE motie werd onmiddellijk in stemming gebracht, onder levendige toejuichingen; de vergadering besliste, dat Baptiste wapens, een uitrusting en een paard zou ontvangen op kosten van de Republiek, en generaal Dumouriez werd uitgenoodigd, hem een plaats bij zijn staf te geven. Baptiste saluerde en vertrok, terwijl men hem toejuichte, waarna de arme Lacoste, dien men zoolang weggestuurd had, weer op het zondaarsbankje kwam.

Ik weet niet waar Baptiste, die zonder twijfel niets liever begeerde dan zijne livrei af te leggen, zich een officiersuniform verschafte; maar het kostte hem weinig tijd, want er was nauwelijks een uur verloopen sinds zijn eerste verschijning, toen Calon, een der „commissaires inspecteurs” van de vergadering, het woord nam en zeide:

„De Conventie heeft besloten dat burger Baptiste Renard een nationale uniform zou ontvangen: hier is hij in zijne uniform”.

En Baptiste treedt naar voren onder hernieuwd bravo-geroep; de voorzitter roept hem, drukt hem aan zijn borst, stelt hem een eeredegen ter hand en noodigt hem uit, plaats te nemen te midden der wetgevers. Larue, opgewonden door zijn oratorisch succes, omhelsde bij herhaling zijn makker en riep tot de toeschouwers op de tribune: „Deze dappere is met Dumouriez het eerst in de vijandelijke verschanzen gesprongen”. Waarop nieuwe toejuichingen losbarstten.

Baptiste, in een armstoel nabij dien van den president gezeten, woonde de zitting die tot vier uur duurde, tot het einde bij. Trotsch als een pauw verliet hij de zaal; nooit was de roem zó plotseling neergedaald, nooit was een Franschman het voorwerp geweest van zooveel eerbetoen, nooit was er zulk een plotselinge ommekeer gekomen in de loopbaan van een man. Den vorigen dag nog knecht, zag hij zich, als bij tooverslag, gevleid, toegejuicht, bevorderd tot een rang, die hem het recht gaf, op zijne beurt te bevelen; hij mocht zich de meest buitengewone lotsbeschikkingen droomen, en ongetwijfeld vierde hij zijne fantasie den vrijen teugel. Parijs maakte den roes nog erger door de ontvangst welke het den held bereide: men juichte hem toe op straat, de menschen liepen te hoop om hem te zien, als hij voorbijging of als hij uit den schouwburg kwam. Baptiste was gedurende drie dagen „l'homme à la mode”, de man dien niet moet gezien hebben en op wien alle vrouwen verzot zijn; zelfs graveerde men zijn portret, in één ovaal met dat van Dumouriez.

Toen hij met zijn twee paarden en met zijn bediende den weg naar het Noordend weer insloeg, in zijn opzichtig kostuum van kapitein-adjutant, kon hij zich het troetelkind der gelukkiggodin-

nen wanen en beschouwde hij zichzelf als den gelukkigste der stervelingen.

Helaas! hij had zelfs niet den tijd om zijn eerste tuniek te verslijten, en geen gelegenheid om den degen, waarmede de Republiek hem vereerd had, te trekken. In het hoofdkwartier van Saint-Amand was hij getuige van de gevangenneming van de commissarissen der Conventie, *) die door Dumouriez aan den vijand werden uitgeleverd; hij maakte deel uit van de kleine groep getrouwen, die den generaal naar het Oostenrijksche kamp volgden, uitgejouwd door zijne troepen, bestaande uit een prins, kogels der Franschen; zonderling escorte, bestaande uit een prins, twee amazones en eenige officieren, onder wie Baptiste, die zijn beide paarden in de drukte verloor.

Hij begeleidde zijn chef tot Brussel, maar daar werd de toestand kritiek. Dumouriez had geen adjudant meer noodig en zijn middelen veroorloofden hem niet, een kamerdienaar te houden. Baptiste was dus bij hem, maar zonder betrekking; als men een in den „Moniteur” van 17 Mei 1793 opgenomen brief mag gelooven, zou hij hem gevolgd zijn tot Stuttgart. „Men had”, zeide de correspondent, „in deze stad den voormaligen generaal Dumouriez ontmoet; in zijn rijtuig had hij acht geladen pistolen en hij droeg een degenstok in de hand; zijn adjudant Baptiste verliet hem nooit...”

Toch verliet hij hem. Baptiste, die, zonder te klagen, de ellende en het verlies zijner illusien verdroeg, kon de ballingschap niet zoo luchthartig dragen. Hij wilde zijn dorp Brestol wederzien; hij wist dat zijne dorpsgenooten, toen zij van zijne heldendaden bij Jemmapes hadden gehoord, te zijner eere een patriottisch feest hadden aangericht en zijne moeder in triumf hadden rondgedragen, bij welke gelegenheid de oude vrouw, toen de nationale agent die de plechtigheid presideerde, haar vroeg „wat het vaderland voor haar kan doen”, had geantwoord: „Als gij zoo goed zijt, dan wil ik gaarne een nieuwen rok hebben, want deze is versleten.” En Baptiste, deserteur tegen wil en dank, verrader uit trouw aan zijn meester, en uitgeweken — drie misdaden, voor ieder waarvan hij de guillotine had verdiend — hoopte te Brestol genoeg sympathie te vinden om er zich schuil te houden, in afwachting van betere dagen. Ondanks de gevaren die hem in Frankrijk wachtten, begaf hij zich op weg naar de Fransche grens. Dumouriez had bij het afscheid nemen zijn geheele fortuin: twee goudstukken, met hem gedeeld.

Baptiste vertrok te voet...

Hij bleef zeven jaren onderweg. Hij reisde zonder pas, bedelende om werk in de dorpen die hij doortrok, van aalmoes levende. In het verzoekschrijven die hij doortrok tot den Eersten Consul richtte, komt een overzicht van deze treurige odyssee voor. Op het oogenblik waarop hij den Rijn zou oversteken, ontmoette hij een troep Beiersche soldaten; hij werd als spion gearresteerd en in een gevangenis geworpen, waar hij drie maanden bleef. Hij zag er toen van af om te voet Normandië te bereiken en besloot te trachten er per scheepsgelegenheid te komen. Moedig ondernam hij de reis dwars door Duitschland, om de haven van Hamburg te bereiken; hij kwam er aan, uitgeput en halfdood van honger, met niets als een paar assignaten die niet gangbaar meer waren. Een toeval bracht hem in aanraking met een behanger, Jaunelle genaamd, die hem als knecht aannam. Daar bleef Baptiste tot het jaar VIII. Maar hij kwijnde weg van heimwee.

„Toen”, schreef hij, „werd het verlangen om mijn land terug te zien zó sterk, dat ik besloot alle gevaren te trotseeren om er te komen. Ik begaf mij naar burger Quiétric, vice-commissaris der Fransche republiek te Hamburg; ik deelde hem mijn plan mede, waartegen hij vele bezwaren had; maar na lang smeeken en bidden, en toen ik verklaard had dienst te willen nemen in het leger dat te Dijon gevormd werd, besloot hij eindelijk mij een pas uit reiken om mij naar dien post te begeven.... Het denkbeeld kwam bij mij op om en passant te gaan zien hoe het met mijn ongelukkige familie gesteld was....”

Ditmaal duurde zijn reis vier maanden. Eindelijk heeft hij Rouaan achter den rug; te Bourg-Achard is zijn laatste nachtkwartier geweest; het is 18 Januari 1800; tegen twaalf uur zal hij thuis zijn. Hij stapt vroolijk voort, blijmoedig gestemd door het weerzien van de dierbare streken waarvan de herinnering hem altijd is bijgebleven; hij is nog slechts een kwartier van zijn dorp; in een herberg nuttigt hij, voor de paar stuivers die hij nog heeft, een flesch cider en een stuk brood; hij wil verder gaan, maar op den drempel staan twee gendarmen die hem in den kraag pakken. Een bende „chauffeurs” heeft twee dagen te voren in den omtrek een diligence geplunderd en zich meester gemaakt van geldswaardige papieren, en nu is er bevel gegeven om alle verdachte personen aan te houden. En verdacht is Baptiste in hooge mate; hij stottert, durft zijn geschiedenis niet vertellen,

*) De Conventie had Dumouriez reeds lang gewantrouwd. De generaal was inderdaad een hevigen afkeer gaan koesteren van de buitensporigheden der Revolutie en van de zoogenaamde vrijheid. Openlijk verklaarde hij, dat hij de koninklijke regering in Frankrijk wilde herstellen. Toen de Conventie dit vernam, zond zij vier harer leden met den minister van oorlog om den generaal gevangen te nemen. Dumouriez voorkwam hen, door henzelven in hechtenis te nemen en als gijzelaars naar het leger der bondgenooten te zenden, waarmede hij tevoren geheime onderhandelingen had aangeknoopt. Toen de generaal zag, dat hij niet langer op zijne troepen, die aan de Republiek trouw bleven, kon rekenen, stelde hij zichzelf in veiligheid bij de Oostenrijkers; zijn rol op het staats- en oorlogstoneel nam met dit verraad een einde.

en heeft geen andere papieren dan een pas die gevisceerd is tot Dijon. De gendarmen nemen hem mede naar het dorp Rougemoutiers, waar hij in het cachot wordt opgesloten.

In dezen uitersten nood begreep hij, dat terughoudendheid noodlottig zou worden, en de ongelukkige weet zóó overtuigend aan te toonen dat hij geen plunderaar van diligences is, maar adjudant van Dumouriez, de overwinnaar van Jemmapes, de adjudant van Dumouriez, dat de plaatselijke autoriteiten, met het oog op de belangrijkheid van den gevangene, besloten hem onder goed escorte naar Parijs te zenden. Den 26^{en} Februari werd hij daar opgesloten in de Abbaye.

Dezen keer duurde zijn hechtenis kort, want Baptiste had een oud-lid van den Raad der Vijfhonderd, Crochon, voor zich weten te interesseeren. Crochon stelde voor den gevangene het smeekschrift op, waarvan boven melding is gemaakt. Daarbij kwam, dat Baptiste niet langer „gevaarlijk” was; het ongeluk had hem verstompt, hij was somber en altijd in zichzelf gekeerd. Hij werd op bevel van den Eersten Consul in vrijheid gesteld en trok in kleine dagreizen naar Brestol. Zijn moeder leefde nog en bij haar nam hij zijn intrek, maar spoedig werd het samenleven hem ondraaglijk en ging hij, als een kluizenaar, huizen in een ouden ongebruikten oven, even buiten het dorp Cauverville. Deze man van vijfendertig jaren geleek een grijsaard, zoo gebogen was zijn houding, zoo dof zijn blik. Zijn bureu probeerden dikwijls hem aan het spreken te krijgen door hem aan zijn gelukkige dagen te herinneren; men vroeg hem naar Jemmapes, naar zijn triomf in de Conventie, maar hij antwoordde nooit bevestigend en beslist; hij scheen niet gaarne over dit onderwerp te spreken en begon er zelf nooit het eerst over.

Zoo vegeteerde hij gedurende meer dan twintig jaren. Daar hij noch pensioen had noch andere inkomsten, had hij zich tot „fratrès”, d. w. z. barbier geïmproviseerd, maar zijn vreemde houding en zijn verwilderde blik maakten de menschen ongerust en de klanten werden hoe langer hoe zeldzamer. Toen zocht hij een andere broodwinning en werd hekkenschilder: de menschen die hem iets lieten schilderen, gaven hem uit medelijden eenige stuivers. Weldra had hij er genoeg van, om met den verfpot op den rug het land af te loopen, en hij werd stoelenmatter. Men zag hem, gezeten op een steen vóór de deur van zijn oven, met bevende handen de biezen vlechten; of wel hij zat uren lang onbeweeglijk, met strakken blik, als verpletterd onder het gewicht van een al te zware teleurstelling....

Op zekeren dag bleef zijn deur gesloten: men ging kijken in zijn hol, maar Baptiste was verdwenen. Den vorigen dag had men hem naar het dal der Risle zien gaan, in de richting van Corneville.

Den volgenden dag — het was 10 Mei 1827 — bemerkte een netdekker van Manneville, Louis Barbey genaamd, terwijl hij in de rivier aan het visschen was, een lichaam dat door het riet was tegengehouden; hij roept, men snelt toe en haalt uit het water het lijk van den armen Baptiste, die zich des nachts verdrongen had. Ik heb voor mij de acte die van de herkenning van het lijk werd opgemaakt: „Jean Baptiste Renard, oud-militair en laatstelijk stoelenmatter, ongehuwd, gisteren overleden, in deze gemeente Manneville, bij den molen van Roys of de herberg des Bacquets....”

Hij werd begraven in een hoek van het kerkhof en niemand dacht er aan, zijn graf van een naam te voorzien.

DE HEMELGEIT.

(GALLINAGO GALLINAGO L.)

WANNEER een vogel zoo'n karakteristieken volksnaam heeft, is dat haast altijd een bewijs, dat er iets bijzonders aan is, waardoor hij opvalt, en dat hij vrij veel voorkomt. Dat is dan ook het geval met de watersnip, wiens eenigszins zonderlinge lokale naam als titel boven dit artikeltje staat.

Den opmerkzamen natuurvriend is het waarschijnlijk vaker dan eens overkomen, dat hij, op een zwoelen Mei- of Juni-avond voor bedtijd nog een wandelingetje makend, een geheimzinnig snorrend geluid vernam, dat nu eens boven u, dan weer lager, nu rechts, dan links, voor en achter u scheen te klinken. Er zijn in ons land twee vogels, waarvan deze tonen afkomstig kunnen zijn, en vooral de gesteldheid van het terrein in aanmerking nemend, kunt ge den voortbrenger er van gemakkelijk determineeren. In boschachtige streken met lage dennetjes, eikenhakhout en open heideplekken, of in de duinen, was het naar alle waarschijnlijkheid de nachtzwaluw of geitenmelker, ook al een beest met een zonderlingen, zeer ongerechtvaardigden naam, en in onze lage velden, moerassen, vlak hooi- en weiland of rietgewas, hebt ge kennis gemaakt met het geluid van de watersnip, de Gallinago gallinago van Linnæus, de „hemelgeit”.

Vóór we nader op deze typische benaming ingaan, zal ik u eerst een en ander van den vogel zelf vertellen. Iedereen weet over snippen mee te praten. Dat komt, omdat zij als jachtvogels nogal in trek zijn, en er veel in ons moerassig landje voorkomen. Maar wie van u, die hem gebraden en toebereid zoo goed kennen, heeft hem wel eens in het wild gezien, en geobserveerd hoe zijn nachtelijke levenswijze in het waterige gebied is? Weinigen, vermoed ik.

Van de snippen komen in ons land, behalve de watersnip, ook nog voor het bokje en de houtsnip, eveneens twee geliefde jachtdieren. De eerste is 't kleinste, de tweede 't grootste, terwijl de watersnip er juist tusschenin staat. 't Is een vrij eenvoudige verschijning, met roestkleurige, naar 't bruine en zwarte trekkende bovendeelen, en wat lichter getinte grijsachtige borst en onderkant. Over rug en kop loopen eenige lichte, geelwitte strepen. De snavel is er als voor geknipt om in den weeken bodem te boren, en de groote buigzaamheid, gepaard met de talrijke zenuwen bewijzen hem onschatbare diensten bij het bemachtigen van waterdiertjes, wormen, insecten enz. De slanke waadpooten met de lange teenen, zijn hem in het moerassige land eveneens van groot nut. 't Is een trekvogel, die bij ons blijft, tot de vorst invalt, en hem dwingt de wijk te nemen naar 't warme Zuiden, om tegen Maart of Aprilweer met zijn kornuiten te verschijnen. Een weekje later kunnen we op een mooien, warmen voorjaarsavond het raadselachtige geluid, waarvan ik zooveen sprak, plotseling te hooren krijgen. Een paar eeuwen geleden, toen het bijgeloof nog tal van aanhangers vond, en men heilig en plechtig geloofde in bovennatuurlijke wezens, meende men dat het geheimzinnige geluid werd voortgebracht door geesten, heksen of tooverkollen, die op bezemstelen door de lucht voortjaagden in den donkeren nacht. Wilt het geluid eenige overeenkomst vertoont met het blaten van een geit of schaap, sprak men in ons land van hemelgeit, vliegende geit; in Overijssel en Friesland: weerlam, in Noordbrabant: trommelaar. Ook in andere landen heeft men dergelijke benamingen, en het Engelsche heatherbleater en moorlam, het Duitsche Schorrböck, Himmelsziege, Himmelsgeis, Haberziege, Haberböck, Haberlämmchen, Moorlam, het Sleeswijksche en Deensche Snorrebock en Horsejock, alsmede het Zweedsche Himmelsget duiden alle de watersnip aan.

Geruimen tijd heeft men in het onzekere verkeerd omtrent de juiste oorzaak van dit blatende geluid, vooral toen de ornitholoog Tralles in 1846 de waarneming deed, dat de vogel gelijktijdig een geluid produceerde, dat als een zacht djeppe, djeppe klonk. Dit geluid was de gewone, al lang bekende lokroep van vriend gallinago, zoodat het onomstootelijk vaststond, dat de vogel het snorrende geluid niet met den bek kon maken. Nu ontstond er in de ornithologische wereld een pennen- en woordenstrijd, en Johann Naumann, de jachtspecialiteit Diezel, Jäckel en Baldamus sloten zich bij de opvatting van den ouden Naumann aan, die meende, dat het geluid werd veroorzaakt door vleugels of staart. Dat was in het jaar 1804, en de nestor der ornithologen heeft, zooals zoo dikwijls, ook hier weer gelijk gehad, ofschoon niet geheel en al. In hetzelfde jaar, dat Tralles zijn interessante ontdekking deed, had ook Ziegler erover geschreven, en als zijne meening uitgesproken, dat de staartveeren de voortbrengers van het gesnor en geratel zouden zijn, maar dit was, volgens Z.'s eigen zeggen, een schrijffout geweest, die echter ten slotte bleek juist te zijn. Dat de vogel het geluid *alleen* met den staart zou voortbrengen, was het eerst gepubliceerd door den bekenden Altum, doch hij werd eerst geloofd, toen in 1856 op een vergadering van de Deutsche ornithologische vereeniging Mewes uit Stockholm experimenteel aantoonde, dat het geluid werkelijk door de staartveeren werd voortgebracht. Hij zwaaide een dunne twijg, waaraan eenige staartveeren bevestigd waren, snel rond, en het geluid dat hierdoor ontstond, deed werkelijk denken aan het blaten, snorren en brommen van een watersnip. Nog werd er in ornithologische kringen getwijfeld, doch toen in 1880 het geval nog eens op een bijeenkomst werd besproken, was er geen enkelen scepticus meer, en het geheim voor goed opgelost.

Wie met de manieren van de watersnip een weinig op de hoogte is, zal wellicht eens hebben opgemerkt, dat de vogel eerst in schuine richting een eind naar boven vliegt, soms in schroefvormige lijnen, en zich dan, op de manier van een leeuwerik, plotseling laat vallen, waarop het blaten wordt gehoord. Het bijkomende snorren wordt voortgebracht door de vleugels, die zoo stijf mogelijk op enigen afstand van 't lichaam worden gehouden, zoodat de vogel eenigszins overhelt. De staart is wijd uitgespreid, en wel zoo, dat de 14 harde staartveeren door de snelle beweging in trilling geraten, en het geluid veroorzaken. Het trekken met de vleugels brengt het snorrende, brommende geluid voort. Bij slot van rekening is het dus niet anders dan een vliegspelletje, een eigenaardig vermaak van de snip, dat te vergelijken is met het balderen van korhoenders, het trommelen van spechten en het z.g. „zingen” van huiskrekels. De hemelgeit vertoont zijn kunsten alleen in de lente, of in het begin van den zomer, zoodat het duidelijk is, dat hij er zijn wijfje mede wil behagen, dat in het lange gras de vier mooie bonte eieren bebroedt, een soort van minnespel, minnevlucht, kortom een liefdesuiting.

De watersnip komt algemeen voor in ons kikkerlandje, zoodat wellicht velen zijn geblaas 's avonds hebben waargenomen, zonder er zich van bewust te zijn, dat een vogel er de voortbrenger van was. Doch nu ge weet, waaraan het is toe te schrijven, zult ge zeker geen benauwd oogenblik meer op een eenzamen duisteren polderdijk hebben, maar met des te grooter genoegen luisteren naar de zonderlinge liefdesuitingen van de hemelgeit.

W.

Foto R. H. Herwig.

HET BOSCH VAN BREDIUS. DE VLIET.

HET BOSCH VAN BREDIUS.

DE winter is het witte jaargetijde. Het lichtgroen der lente gaat over in het donkergroen van den zomer en als de herfst in 't land komt, wordt de kleurenmengeling al grooter en wisselt zij in alle nuances af van het lichtste geel tot het effene zwart. Geen rijker tafereel voor het oog van den natuurliefhebber dan het landschap in herfststooi! En als dan de zon hare gouden stralen uitgiet over bosch en veld, over heide en weide, dan aanschouwt men zooveel weelde in kleur, dat men aan het herfstseizoen onbetwist de eere geeft het kleurenrijkste jaargetijde te zijn. Hoe begrijpelijk is het, dat de meesters van palet en penseel zoo gaarne trachten in dezen tijd de natuur op heeterdaad te betrappen, al moeten zij vaak hunne onmacht erkennen, waar het er op aankomt de bontste en toch harmonieuze kleurenpracht van 't najaarslandschap aan 't doek toe te vertrouwen. Hoe betreurt de fotograaf het niet, dat hij de afwisselende schoonheid der kleuren, die hij op 't matglas ziet, niet kan vastleggen op de gevoelige laag zijner platen om anderen te doen genieten van de weelde der oogen, die hij genoot! De uitvinding van Lumière is eene flinke stap in de goede richting en ten slotte zal men zich niet meer behoeven te behelpen met de tinten tusschen wit en zwart, maar zal de kleurenrijkdom der natuur in al zijn volheid langs photographischen weg vermenigvuldigd, door allen genoten kunnen worden.

Amsterdam en zijn onmiddellijke omstreken munten niet uit door verheven natuurschoon. Het Vondelpark — hoe mooi het ook zijn moge en hoe dankbaar wij het bezitten — geeft te weinig natuur en is te veel kunst. Wil de bewoner der hoofdstad de zuivere, ongerepte natuur bewonderen en genieten en laat tijd noch beurs toe om zich te verwijderen — dan is het Gooi zijn toevluchtsoord. Honderden Amsterdammers zijn tegenwoordig forensen en Bussum en Laren, Hilversum zelfs, beginnen voorsteden van d'aloude stad aan Amstel en IJ te worden. Nu is het een feit, dat tal van hoofdstedelingen niet om de liefde tot de natuur alleen hunne huisgoden overbrengen ten zuiden van het oude Nardinland — een meer prozaische reden verklaart gewoonlijk hunne halve ontrouw aan de stad van Haesje Claes. De fiscus, wiens eischen in Amsterdam steeds dringender en voor velen steeds bezwarender worden, is niet geheel en al vreemd aan het verschijnsel, dat velen de hoofdstad als werkplaats en het Gooi als woonplaats kiezen. Doch, hoe het ook zij — eenmaal halve burgers van het Gooi geworden, genieten zij dubbel. Zij krijgen de mooie natuur en missen althans een

gedeelte van de wel beleefde, doch even dringende „uitroingen" van de ambtenaren der belastingen.

In het mooie jaargetijde trekken velen naar Laren, Bussum, naar Hilversum, naar Baarn en Soestdijk zelfs, daar hunne vacantie of vrijen tijd te gaan doorbrengen. Het gedeelte van Amsterdam's bevolking leeft dan een week vier in de sterkende Gooische lucht en geniet van den geur dennenbosschen en van de schoonheid van 't landschap. Frischt door de heerlijke buitenlucht en gekalmeerd door rustige rust, die daar heerscht, komen zij terug om achteraan naar of op de kantoorcrank weer den strijd om het bestaan gaan voeren. Nog anderen zijn er, die het Gooi tijdelijk als woonplaats verkiezen. Het zijn de ridders van 't palet — de broeders van Sint Lukas, die rondzwerfen over heiden en bosschen, die de schilderachtige Gooische binnenhuisjes doek trachten te brengen, die het mooie zien in de oude kleedrachten en dit alles trachten weer te geven. Mauve, een eersten, die het Gooi ontdekte, vereeuwigde de schoonheden 't landschap. Hij vestigde den roem van 't Gooi — en het maakte hem beroemd. En zijn voorbeeld had navolging. Noemen slechts Neuhuis, Tony Offermans, Hart Nibbrig, Moes, Derkinderen, om zoovele anderen te vergeten. Het jaar door heeft Laren eene schilderskolonie en het zijn niet de Nederlandsche meesters, die der natuur hare schoonste kleuren vormen trachten af te zien — ook vele buitenlanders, gelokt door de heerlijke tafereelen, die menig Hollandsch stenaar op 't doek wist te tooveren, komen hier genieten natuurschoon en komen hier om onze eenig mooie luchten ons karakteristiek landschap te vereeuwigen. Hoe menig moeten zij echter niet ervaren, dat Vondel's uitspraak:

„Dit eischt Natuur's penseel — geen verf, maar zonnestraal ook hier waarheid bevat!

Nog anderen treft men in 't Gooi aan. Het zijn de éénen menschen, die ten minste voor een uur of wat den duffen stroom wal ontvlieden om een heerlijk verfrisschend en versterkend luchtbad te nemen in de zuivere atmosfeer. Bij troepen troepjes trekken zij er vooral op den Zondag op uit om rond dolen over de heide en tusschen de golvende graanvelden, om te rusten in de schaduw der bosschen. Onder dezen zijn er velen, die van het rijwielt gebruik maken, om snel in een bepaald centrum te komen, en van daar uit links en rechts te kunn zwerven.

En het is niet alleen in de late lente en in den vollen zomer

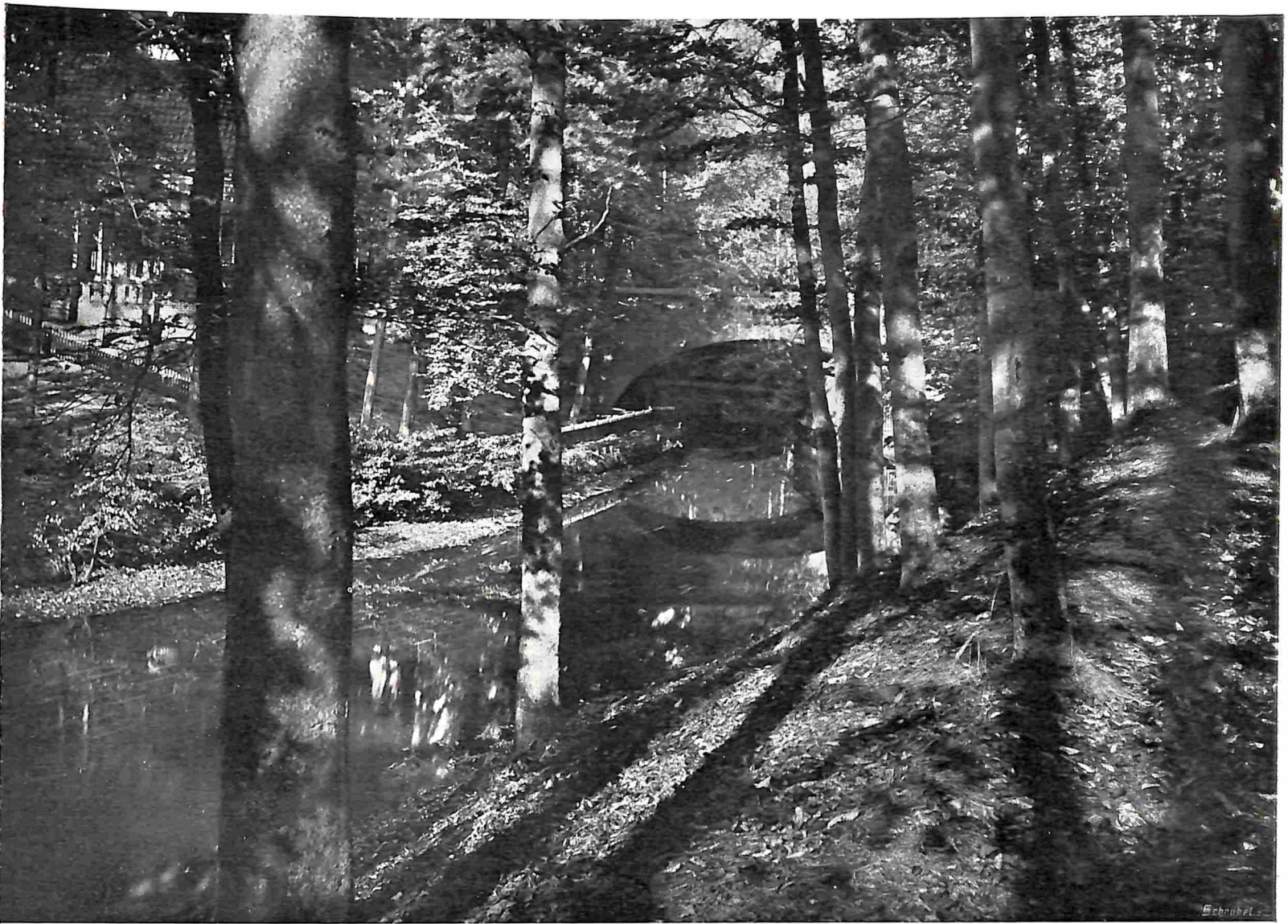

Foto R. H. Herwig.

HET BOSCH VAN BREDIUS. KIJKJE OP DE BRUG BIJ HET MELKHUISJE.

dat het Gooi bezoekers trekt. De mooie dagen van September en van October zelfs lokken zoovelen tot genieten uit! Het jaar 1910 gaf een mooien nazomer — zelfs Wijnmaand gaf een aantal heerlijke dagen.

Met zoovelen trokken wij op een Zondag er op uit — zoo menigmaal waren we 't Gooi ingetrokken en nog nooit hadden we spijt van ons uitstapje. Ditmaal bracht de Gooische tram ons tot Jan Tabak — anders gezegd tot het hôtel Zandhoeve. Onder den eersten naam is deze uitspanningsplaats alom bekend. De eigenaardige betiteling moet volgens de overlevering ontstaan zijn, doordat een Amsterdammer, die op 't lumineuze idee gekomen was in de hoofdstad met tabak gestopte pijpen te verkoopen en door dien handel zijn schaapjes op het droge had gekregen, zich een landhuisje in 't Gooi liet bouwen. Doch den bijnaam van Jan Tabak, dien hij reeds in Amsterdam had verworven, behield hij ook hier. En — zooals 't meer gaat — de naam, of liever de bijnaam des eigenaars, ging op het huis zelve over. Het huis, waarin in latere jaren een herberg gevestigd was, bleef den rookerigen bijnaam van zijnen stichter houden en toen de herberg overgebracht werd naar de „Zandhoeve”, ging de aloude naam mee. Prachtig is de uitspanning gelegen aan den mooien weg van Naarden naar Laren, en zittend op het ruime terras, geniet men van het boschrijke landschap aan de overzijde. Een weinig naar links en de prachtige laan van Oud-Bussum ligt voor ons open. Statig en fier rijzen de stammen, die de laan vormen, omhoog. De gouden zonnestrallen vallen door de schaars bebladerde takken en tooveren heerlijke licht-effecten in de reuzengang, door natuur gevormd. Links kijken we de diepte in en een nieuw gebouw in rustieken stijl toont ons, dat het comfort, hetwelk de nieuwe tijd ons bracht, ook hier niet ontbreekt. Het hôtel, dat hier voor ons ligt, heeft zijn plaats goed gekozen. Met het breede front ziet het uit op hoogten en laagten, rijk en dicht begroeid, met slingerpaden, die geheimzinnig in de donkerte van het bosschage verdwijnen. Hier en daar speurt ons oog waterpartijen, waarin de breedgetakte stammen zich weerspiegelen. Hoe betreuren wij het, dat hier ook thans tergende bordjes ons vermelden, dat de toegang verboden is volgens artikel zooveel en zooveel van het Wetboek van Strafrecht, al kunnen wij dadelijk begrijpen, hoe men er toe komen kan om op deze wijze zijn eigendom te moeten beschermen tegen al te vrijpostige gasten. Hoe zou anders het heuveltje ter rechterzijde van den weg ons uitnooden om daar eene wijle te toeven en om daar onder het gewelf, dat het donkergroen der sparren vormt, te luisteren naar het geritsel der bladeren en naar al die geluiden, die men in een bosch te hooren krijgt. Doch niet alleen de zoo pas genoemde bordjes, doch ook eene afsluiting van prikkeldraad be-

letten ons den toegang. Gelukkig is er nog veel meer moois te zien en daarom spoeden we ons voorwaarts. Wij staan reeds op de steenen brug, welker zware boog zich spiegelt in het kristalheldere water en we blikken naar beneden. Men kan zich hier wanen in Zwitserland te zijn — aan beide zijden van den vliet loopen voetpaden onder het verwulft van de brug door en links en rechts rijzen de oevers zacht glooiend omhoog. Zwaar geboomte, dat ondanks het reeds late jaargetijde het zonnelicht nog bijna geheel onderschept aan weerszijden van den vliet en de bodem, die bedekt is met het kleurenrijkste tapijt van afgevallen bladeren, dat men zich denken kan, geven een geheel, zoo kalm, zoo rustig en toch zoo vol van leven, dat men ook onwillekeurig den hoofdweg verlaat om een poosje rond te dolen en te genieten van de schoonheid, die hier zoo ruimschoots te genieten valt. Gelukkig is hier de wandeling nog vrij. En velen maken van die vrijheid gebruik om te dwalen onder het hoogopgaande hout, langs de oevers van den helderen vliet. We zijn hier in het bosch, dat nog altijd het „bosch van Bredius” heet.

Waren we, in plaats van dadelijk het bosch in te trekken, nog even verder den hoofdweg gevolgd, dan had ons oog spoedig het huis „Oud-Bussum” achter opgaand geboomte zien verrijzen. Een hek scheidt het verboden terrein van de vrije wandeling. Oudtijds waren er twee gehuchten — Oud- of Hoog-Bussum en Nieuw- of Laag-Bussum. Het eerste gehucht, dat slechts twee aanzienlijke landhoeven en enkele boerenwoningen telde, was toch nog veel grooter dan het laatste. Vandaar dan ook, dat men het eerste ook wel Groot-Bussum en het laatste Klein-Bussum noemde. De verhouding is thans geheel omgekeerd. Klein-Bussum is een zeer mooi en aanzienlijk dorp geworden.

De landhoeve Oud-Bussum was in 1570 eigendom van Paulus van Loo, baljuw van Gooiland en slotvoogd van Muiden. Deze Paulus van Loo genoot, als ieder, afwisselend van 's levens zoet en zuur. In 1570 verkreeg hij van de mannen van Gooiland het dubbele meentrecht „omme reëele diensten en weldaden, onsen Poorteren ende Buyrluyden van Gooiland gedaen ende bewesen”. Om de een of andere reden werd dit voorrecht gevestigd op de landhoeve Oud-Bussum „sullende buyten het voorszegde huys van Oud-Bussem op het gansche Gooy geen drie huysen meer gevonden werden, aan wie dusdanig voorregt was vergunt.” Vermoedelijk was de Baljuw van Gooiland kinderloos en wenschte men op deze wijze de erkenning en belooning van 's mans verdiensten althans voor zijn familie te bewaren. In 1576 werd Paulus van Loo echter opgelicht en op last der Staten van Holland te Delft gevangen gezet. In 1577 werd hij echter hersteld in zijne ambten, doch in 1580 opnieuw, en thans voorgoed, ontslagen. Toen vestigde hij zich metterwoon op „Oud-

Foto R. H. Herwig.

HET BOSCH VAN BREDIUS. HOOG GEBOOMTE.

Bussum", doch spoedig daarna werd ook het verblijf hem daar ontzegd. Vermoedelijk was Paulus van Loo te Spaanschgezind. In het begin der zeventiende eeuw kwam het landgoed in het bezit der patricische Amsterdamsche familie van Hinlopen en Vondel vertoefde vaak als gast op het fraaie landgoed. Meermalen gaf onze eerste dichter bewijzen van dankbaarheid aan de gastvrije familie door in verzen zijne erkentelijkheid aan de Van Hinlopens uit te storten. In 1672, toen ook het Gooi ruimschoots zijn deel kreeg van de moeilijkheden dier dagen en de gansche landstreek overstroomd was met Fransche soldaten, werd het landhuis met de aangrenzende boerenhoeven door de vijanden verwoest. Toen echter de Franschen ons grondgebied weer verlaten hadden, liet Mr. François Hinlopen, penningmeester van

het College van de Admiraliteit te Amsterdam, de huizinge weer herbouwen en scheen het alsof de familie voorgoed Oud-Bussum zou blijven bewonen. Dit is echter niet geschied — al vrij spoedig deed men het landgoed van de hand. De oorzaak van dit ondeed men het landgoed van de hand. De oorzaak van dit ondeed men het landgoed van de hand. De oorzaak van dit ondeed men het landgoed van de hand. De oorzaak van dit ondeed men het landgoed van de hand.

Wanneer wij voor het landhuis staan kunnen wij of links, of rechts gaan. Links voert het pad ons naar den straatweg, die van Naarden naar Huizen leidt. Rechts leidt een prachtige laan, afwisselend door witte beuken en eiken gevormd, naar de heide. Moeilijk zal het vallen op een zonnigen herfstdag eene mooiere wandeling te vinden. De vele tinten en nuances geven een kleurenrijkdom, die een weelde voor 't oog is — het mozaïek van de beuken, het lichtgeel der linden, het vurig rood der Amerikaansche eiken, den donkeren gloed der gouden kastanjes, het teere geel der esschen, en dit alles overgoten door het gouden zonlicht. En hoe meer het gebladerte dezer boomen verdwijnt, des te meer komt het blijvende groen van onze naaldboomen te voorschijn. Het tapijt, dat de natuur ons geeft, is in zijn kleurenpracht volmaakt in harmonie met de omgeving. Het bruin en bruin-rood wordt liefelijk afgebroken door het teere groen der mossen, die zich in dezen tijd bijzonder ontwikkelen. De bodem is nu 't vochtigst, de weinig eischende plantjes hebben veel vocht noodig en staan nu heerlijk frisch. Stilte heerscht in 't bosch — het geluid van den een of anderen vogel trilt door de ijle lucht. In de verte hamert de specht tegen de boomstammen.

Het is altijd mooi in een bosch. Elk jaargetijde heeft er zijne bekoorlijkheden.

Niet dan alleen, wanneer bij zoete zomerdagen,
De boomen van het woud een kroon van bladeren dragen,
En lommer spreiden op uw paan;
U door hun lieflijkheid en stille pracht bekoren,
Terwijl de stammen in een zachte lichttint gloren,
En als verzilverd voor u staan;

Wanneer ge in 't vijvernat
de donzen zwaan ziet roeien,
En nederduikend zich de
vederen besproeien,
Het vlugge hert door 't
weiland draaft,
En voor een poos ontvloon
aan 't loofdak van 't
gebladert,
Gedreven door den dorst het
helder water nadert,
En zich met volle teugen
laaft;
Niet dan alleen richt gij met
vreugd naar 't woud uw
schreden!
Ook 't bleeke herfstseizoen
heeft zijn bekoorlijkheden;
Zie 't gele blad, allengs
verdord,
Maar tusschen andere blaân,
die frisch en groen nog
bleven,
En kleurenmengeling het
hoog geboomt gegeven,
Waardoor 't een bloemen-
ruiker wordt!

Foto R. H. Herwig

HET BOSCH VAN BREDIUS. DE GROOTE VIJVER.

.....
Is het te verwonderen,
dat het Bosch van Bredius
altijd bezoekers heeft? Men
geniet er de heerlijke, on-
vervalschte natuur uit de
eerste hand!
J. A. D. L.

UIT DE INSECTENWERELD.

II. VAN EEN MIJNWERKER.

ER zijn van die verborgen krachten die men pas bemerkt als zij hun doel bijna of geheel hebben bereikt. De buitenwereld merkt niets van hen, totdat de resultaten van hun verborgen arbeid als een bom te voorschijn barsten en dan is het meestal te laat.

Een van die vele wroeters is de mijnwerker waarvan ik wat wilde vertellen. 't Is een vreemdsoortige mijnwerker, want hij werkt boven den grond, maar toch in een lange mijn of schacht en het daglicht ziet hij nooit of zelden. Hij werkt zonder mijnlamp, ook behoeft hij geen dynamiet om zijn gangen uit te boren. Ontploffingen heeft hij niet te vreezen, slechts loopt hij soms kans, dat het door hem doorgegravene bij 't instorten ook hem verderf brengt en hij tusschen de mijnstutten verpletterd wordt. Maar de zelfstandigheid die hij doorgraaft, houdt 't zeer lang uit en als die eindelijk ineenvalt, hebben reeds vele mijnwerkersgeneraties elkaar afgewisseld.

Elk wandelt wel eens zoo'n mijn voorbij. Geruisch of geklop zal hij dan niet opmerken, maar 't kan gebeuren, als de wandelaar niet voorzien is van een geurig „rookstokje”, dat hij dan een eigenaardigen zuren geur waarneemt. Die onzen mijnwerker kent, zegt dan terstond den neus in den wind stekend, „Cossus” en koerst op de mijn aan. Ge zult hem dan in de meeste gevallen naar een knotwilg zien loopen en ook wel, maar minder vaak naar andere boomen. Zoo'n knotwilg is dus de mijn en de onwelriekende mijnwerkers zijn de groote rupsen van den Wilgenhoutvlinder. Als slechts enkele van die houteters en houtboorders hun domicilie in zoo'n boom hebben gekozen, is er aan den laatsten niets te merken; als hunne aanwezigheid merkbaar wordt, is de boom reeds terdege aangetast. Wanneer ge in Juni of Juli langs wilgen wandelt en dan vooral in den namiddag de stammen nauwkeurig bekijkt, kan 't gebeuren dat ge een grooten grijzen vlinder vindt zitten, de vleugels dakvormig over elkaar gelegd. Ge zoudt het ook kunnen treffen dat ge van het eierleggen getuige waart en de wijfjesvlinders overal in spleten en gaatjes de eieren zaagt deponeren door middel van een legbuis, die als een verrekijker in en uit kan worden geschoven.

Uit die eitjes, meestal zijn 't er vele op een boom, want de vlinder is vrij traag, komen dan de jonge mijnwerkertjes en die zoeken al heel spoedig een goed heenkomen onder de schors. Daar blijven ze voorloopig wonen en pas later als ze grooter worden, boren ze langzamerhand in het meer houtige gedeelte van den stam.

Zoo'n wilgenhoutrups, „stinkbok” noemde Goedaert, de oude insectenonderzoeker, haar, is goed op het leven in de mijngangen ingericht. De huid is glad en slechts van enkele borstelige haren voorzien, die, dat kunnen we gerust aannemen, als voelharen dienst doen. De jonge rups is geheel lichtrood gekleurd, de volwassene is op den rug donker vleeschkleurig en vuil oranje aan de zijden. De kop is als een harde, zwarte wigge en de daaropvolgende ring is ook flink gepantserd, wat de rups bij het knagen van de gangen in 't taaie hout, goed te stade komt. De eigenlijke graafwerktuigen, de kaken, lijken wel kleine grofgetande zaagjes.

Eigenaardig genoeg, bezit de rups, ondanks haar leven in de duisternis, nog een zestal oogjes, ze kan dus zien, maar ze heeft overigens van 't licht een duidelijk uitgesproken afkeer. Dit bleek ook weer bij het fotografeeren. Telkens moest ik de rups terughouden; ze kroop dan bij aanraking ineens en sperde nijdig de kaken wijd open. Zoo is ze dan ook „genomen”. Uit het aanwezig zijn van oogen bij een wezen dat normaal zijn geheele larveleven in de duisternis doorbrengt, zou men kunnen afleiden dat deze rupsen vroeger buiten op planten geleefd en als erfstuk van dien ouden tijd nog die oogen behouden hebben. Ook de roode kleur van de Wilgenhoutrupsen wijst daarop. Immers verreweg de meeste in 't duister levende larven zijn wit of geel gekleurd. overigens is de rups uitmuntend aan haar mijnwerkersbestaan aangepast. Zeer doelmatig zijn b.v. de buikpooten van onzen mineur gevormd. Afwisselend kunnen zij zich aan den ruwen wand der gang vasthaken en zich dan weer gedragen als zuignapjes, en betere organen tot 't zich vastklemmen en voortbewegen in de schachten zijn nauwelijks denkbaar. De afbeelding van het uitgevreten stuk hout toont wel, dat deze rupsen heel wat mans zijn.

In een 8-tal jaren heb ik hier in Amsterdam een geheel wilgenlaantje door Cossus zien vernielen. Wel zou dat laantje door 't uitbouwen van de stad toch verdwenen zijn, maar lang voor dien tijd daar bijna alle knotwilgen als slachtoffers van Cossus, gevallen.

Reeds tien jaren geleden haalden wij er de rupsen bij 10-tallen vandaan, letterlijk boom voor boom hebben we zien bezwijken en slechts enkele doode uitgeknaagde boomskeletten bleven over maar zelfs daarin leven nu nog rupsen. Gewoonlijk namen we

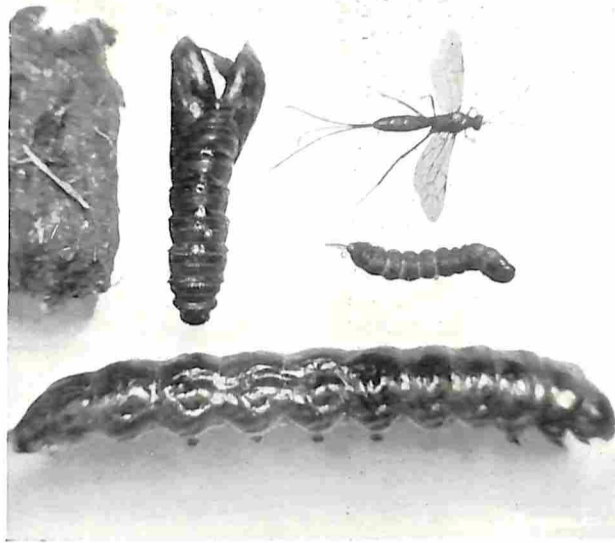

Foto S. Leefmans.

Onder: VOLWASSEN EN DAARBOVEN JONGE RUPS VAN COSSUS (beide geprepareerde exemplaren).

Rechts boven: SLUIPWESP (MENISCUS SETOSUS GK)
Links boven: POPHULSEL EN COCON (alles iets verkleind).

alleen volwassen dieren mede, want de jonge rupsen op te kweken zou te lang geduurd hebben. Wel loopen de meeningen over den levensduur der rupsen uiteen, en geeft de eene hun twee, de ander drie à vijf jaar, maar al was die tijd korter, dan zou 't nog moeilijk zijn de dieren in hout, dat of indroogt of schimmelt in het leven te houden. 't Gemakkelijkst gaat 't in hard, oudbakken brood, de rupsen eten dat graag en zijn er licht toe te brengen zich daar in te vreten. Ge kunt 't haar gemakkelijk maken door in 't brood een holte te boren als begin van de gang; de rups knaagt dan wel verder en gaat er zelfs toe over, om van 't haar vreemde materiaal een cocon te spinnen; in de Natuur maakt zij die van houtknaagsel. Eens gebeurde het mij dat een rups dien cocon juist gereed had, toen het brood begon te schimmelen. Ik vreesde dat er van de pop niets terecht zou komen en daarom haalde ik de rups, voor dat het zoo ver was, uit haar beschimmeld omhulsel en gaf haar houtzaagsel als cocon-materiaal. Alsof er niets gebeurd was begon de rups ten tweede male aan haar „wieg” en voleindigde die ook, hoewel de tweede niet zoo stevig was als de eerste. In de Natuur spint de rups dien cocon op een plaats die vlak aan de buitenlucht grenst, daar anders de vlinder niet in 't vrije zou kunnen geraken. In dien cocon verandert de rups in een pop.

Die pop is ook weer een merkwaardig natuurobject. Ze raakt namelijk tegen den tijd der verpopping in beweging en werkt zich vooruit door middel van fijne tandjes of puntjes, die zich als een dubbele krans aan elken achterlijfring bevinden. Op de afbeelding kunt ge ze nog zeer goed opmerken. Met 't grootste gemak werkt zoo'n pop zich voor 't uitkomen door den stevigen wand der cocon en, zelfs desnoods nog door een ferm prop houtknaagsel heen. Dan blijft ze er halverwege in steken en de vlinder kruipt uit het hulsel, om, zoodra de vleugels zich ontplooid hebben, wat hooger tegen den stam op te kruipen. Gewoonlijk vindt men dan wel 't pophulsel uit den stam steken, maar is de vlinder onvindbaar.

Op zoele avonden heb ik ze wel eens zien vliegen; ze komen als alle avondvlinders op licht af en zoo'n sinjeur die met veel geraas om de lamp komt snorren, kan dan een heel gezelschap van streek brengen. Gewoonlijk houdt men zoo'n grooten vlinder op 't eerste gezicht voor een vleermuis en ik behoeft zeker wel niet te reppen van de paniek, die de verschijning van dat laatste, hoogst nuttige en onschadelijke diertje, vooral in damesgezelschap teweeg kan brengen. Al is de vlinder wat somber gekleurd, en draagt hij zooals men zou kunnen zeggen „de kleuren der schemering”, leelijk is de tekening der vleugels niet. De schakeeringen van grijs, zwart en schimmelachtig wit, komen bij frissche exemplaren heel aardig uit. De rustende vlinder echter valt weinig op.

Op de afbeelding, bij de pop, ziet ge nog een sluipwesp afgebeeld. Dat is nu zoo'n fijn bezintuigd wezentje dat de wondere kunst verstaat om den mineur in z'n gang op te sporen. De drie priemen aan 't achterlijf vormen bij 't levende diertje te zamen één boorinstrument, waarmede de sluipwesp pop of rups weet aan te boren, om er hare eieren in te leggen. Naar ik vermoed zal ze vooral de pop belagen of de zich inspinnende rups, daar vooral in die periode de mineurs het dichtst aan den buitenkant van den boomstam komen. Ook leid ik dat af uit 't feit, dat ik wel cocons met aangetaste poppen, doch nog nimmer aangestoken rupsen vond. Natuurlijk is dit slechts eene persoonlijke, maar op ervaring berustende meening.

Toch ben ik ervan overtuigd, dat de wesp zeer goed in staat is de legboor, zoo zwak als deze moge schijnen, zelfs door vast,

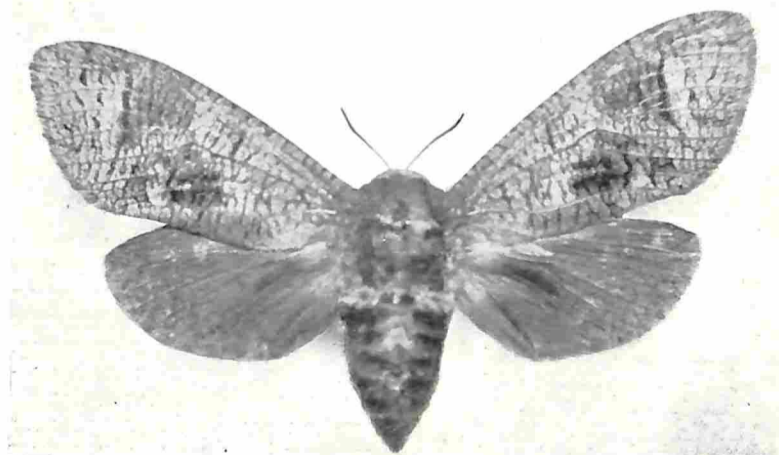
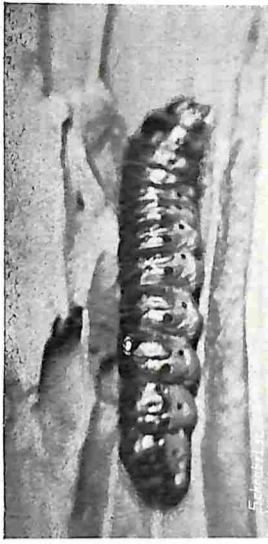

Foto S. Leefmans.

DE WILGENHOUTVLINDER (TRYPANUS COSSUS L.) (nat. grootte).

COSSUSRUPS
(foto naar 't leven).

Boven zijn de geopende kaken nog even zichtbaar. De zwarte stippen zijn de ademgaten of stigmata. (Iets verkleind).

gezond hout heen te werken. Ook dit leid ik uit eigen waarneming af. Name-lijk bevond ik eens, dat een nichtje van onzen *Meniscus setosus* Gr., den prachtigen naam dragende van *Rhyssa persuasoria*, ook in 't bezit van zoo'n lange legboor, juist doordat die legboor zoo diep in 't hout zat, 't slachtoffer was geworden van een vogel. De wesp had een houtrups of larve aangeboord en zat nu aan de legboor in den stam verankerd. De vogel moet de wesp opgemerkt en naar haar gehapt hebben, maar daar de wesp de legboor wel eenige centimeters diep in 't hout had geboord, brak de wesp juist in haar spreekwoordelijke dunne taille af. De legboor van 't „verankerde” achterlijf zat zóó diep in 't hout, dat ik met een tangetje nog groote moeite had om haar eruit te trekken. Tegen zulke vijanden zijn *Cossus* en consorten weerloos. Ook kleine sluipwespjes schijnen wel in de gangen door te dringen. Tenminste, ik vond eens een groote pop, geheel en al gevuld met honderden kleine, geelachtige larfjes.

Ten slotte kunnen we wel aannemen dat in boschrijke streken de spechten wel een woordje zullen medespreken. Evenwel zou ik den boomkweker nooit durven raden 't maar op de vijanden van *Cossus* te laten aankomen en 't beste is, aangetaste boomen te vellen en te verbranden. Te meer is dit aanbevelenswaard, omdat de vlinders niet ver vliegen en dus meestal het kwaad letterlijk van boom tot boom brengen. Uitmuntend viel dat in de Tolstraat te Amsterdam op te merken. Nu is van dat eens zoo aardige wilgenlaantje zoo goed als niets meer over.

Dat slechts *Cossus* daarvan oorzaak is, staat voor de natuurvrienden, die het laantje jarenlang bezochten, als een paal boven water. Piëteitshalve mag ik niet vergeten eraan te herinneren, dat de wilgenhoutrups door onzen landgenoot Pierre Lyonet reeds in 1762 tot in de fijnste onderdeelen is ontleed. Zijne „*Traité anatomique de la chenille qui rongé le bois de Saule*”, door den auteur geïllustreerd met eigenhandig op koper gegraveerde platen, heeft hem beroemd gemaakt en geen enkel natuurvriend kan wilgenhoutrupsen kweken zonder daarbij waardeerend te gedenken: onzen genialen Lyonet.

S. LEEFMANS.

Foto's S. Leeftmans. STUK WILGENHOUT, DOOR COSSUSRUPSEN UITGEKNAAGD. (± nat. grootte).

DE VROUW BUITEN.

MEEN hoort, vooral van stadsbewoners, wel eens de bewering, dat het buitenleven, het moge aantrekkelijk zijn voor den man, voor de ontwikkelde vrouw op den duur eentonig wordt. Dit is onjuist, want voor de vrouw, die de natuur liefheeft, meer dan platonisch liefheeft, is buiten een uitgebreide en belangrijke taak weggelegd. De landhuishoudkunde toch omvat zooveel en staat tegenwoordig wetenschappelijk zoo hoog, dat nagenoeg elk onderdeel er van in staat is een ontwikkeld, beschaafd menschenleven te vullen, buiten beschouwing gelaten of dit leven mannelijk of vrouwelijk is. Gelukkig wordt dit gebied dan ook door de vrouw betreden. Terecht begint men in te zien, dat de stads-universiteit niet alleen en zelfs niet in de eerste plaats het meest geschikte en natuurlijke oord is, om de vrouw gelegenheid te geven een taak, een positie te bekleeden buiten die, welke in rechtstreeksche enge betrekking staat tot de gezinshuishouding. Wat toch blijft er, zooals de ervaring meer en meer leert, practisch van de kostbare, lange, diepgaande studiën van het meerendeel onzer vrouwelijke aspirant-medici, juristen enz. enz. over, als God Amor met succés zijn pijlen geschoten heeft? Welk een complicaties brengt verder, om een voorbeeld te noemen, het moederschap voor de getrouwde onderwijzeres mede?

Deze bezwaren, te veel om hier te noemen, zijn bij een actieve rol der vrouw in de landhuishouding uitzonderingen. Werkt niet reeds van ouds her de getrouwde boerin zeker voor vijftig procent mede in het boerenbedrijf van den man? Was het bijna klassiek „keezen” zelfs niet voor het grootste deel voor haar rekening, totdat de roomboter- en kaasfabrieken het haar zijn gaan ontnemen en zij er nu nog slechts voor te waken heeft, dat de melk dagelijks op tijd en ongewassen aan de fabriek komt? En juist die in het bedrijf medewerkende boerinnen toonen door hun gezond voorkomen en talloos bollend en bloozend kroost, dat medewerken op zich zelf niet schadelijk behoef te zijn

voor de getrouwde vrouw, mits maar rekening gehouden wordt met plaats en aard van het werk.

Het is dan ook een heuglijk verschijnsel, dat o.a. onze bekende Wageningsche land- en tuinbouwscholen ook meisjes onder haar leerlingen tellen en dat er bij ons bij Leiden en in het buitenland zelfs vakscholen op dit gebied voor meisjes bestaan.

En nu hebben wij volstrekt niet uitsluitend het oog gevestigd op speciale kweekerijen of warmoezerijen, op de hoeve voor landbouw of voor het zuivelbedrijf en de veefokkerij. Neen, dank zij den reusachtigen vooruitgang van de landbouw-wetenschap, dank zij ook vooral het streven en werken van eene Nederlandsche Heide-Maatschappij, is nagenoeg elk buiten met wat grond er bij en elk landgoed zelfs, al ligt het op de Veluwe of in het Duin, productief te maken: productief, zoo voor eigen gebruik als voor de consumptie.

Laat ons eens eenige kleine onderdeelen noemen. In de eerste plaats het zelf kweken van groenten.

Vroeger bestond terecht het bezwaar, dat men te veel alles in eens rijp zag worden en zóó vol op in zijn groenten zat, dat ze op de mesthoop, bij de geiten of de konijnen terecht kwamen, dan wel hopeloos snel „in het zaad schoten”.

Dit bezwaar bestaat sinds de uitvinding van het steriliseeren van groenten niet meer. Mits men zorgt de noodige flesschen van Esselink, Weck, of Rex in voorraad te hebben tegen het rijp worden van onze groenten, doet men alles wat men te veel krijgt eenvoudig in flesschen en heeft dan voor den geheelen winter en het voorjaar, ja zelfs voor volgende jaren, volop heerlijke zomergroenten.

In dit steriliseeren zit bovendien een groote bezuiniging van tijd en dus van geld, waarop wel eens de aandacht gevestigd mag worden. Stel men steriliseert zes literflesschen doperwten tegelijk. Als deze klaar in de provisiekast staan, heeft men daarmee voor zes maaltijden in den winter zijn groenten op het even stoven na gereed. Evenzoo gaat het met gesteriliseerd gebraden wild of hanen.

Van hanen gesproken: bij de hoenderfokkerij krijgt men er dikwijls te veel, om op het juiste tijdstip te eten. Ook dit bezwaar, om zelf hoenders te fokken, heeft de steriliseerflesch opgeheven. En de eieren? Goede eieren zijn tegenwoordig het geheele jaar zoo prijzig, dat hetgeen men te veel heeft, altijd gemakkelijk voor een behoorlijken prijs van de hand kan worden gedaan, hetzij aan particulieren, hetzij op de nabijgelegen markt. Er is in onze dagen nagenoeg geen artikel meer op het gebied van ooft, groenten e. d., waarmee men behoeft te blijven zitten.

De ligging en aard van den grond van het buiten bepalen natuurlijk wat met de meeste kans op goeden uitslag ondernomen kan worden, doch wat nergens kan worden gemist, dat is een goede dosis theoretische en practische kennis van, ja laat het ons maar zeggen, van het betrokken vak. Er kan toch niet genoeg de nadruk op gelegd worden, dat bijvoorbeeld een wetenschapsonderlegd landbouwster of tuinierster in geen enkel opzicht ook maar een greintje beneden de een of andere ex-universiteits-studente staat. Dit pedante wanbegrip, die hegemonie van de vaak duffe studeerzaal, heeft, Goddank, afgedaan.

Ontwikkeling is mogelijk, ja noodzakelijk op elk gebied, zoo voor de man als de vrouw, in wetenschap, handel, bedrijf, maar in niet mindere mate in de huishouding en in het land- of tuinbouwwak

Veel leert men van zelf, al spelender wijs, door het buiten wonen, maar dit is bij de tegenwoordige eischen, die land- en tuinbouw stellen, niet voldoende. Ook om als leidster op te treden van een zeker personeel, dat maar al te dikwijls aan oude gebruiken, welke soms in sleur ontvaard zijn, hardnekkig en eigenzinnig vasthoudt, moet men theoretisch en practisch onderlegd, goed beslagen ten ijs komen. En dit geldt, hetzij men zich toe wil leggen op het houden van eigen melkvee, zelf boter wil maken, of wel ooft of groenten teelen, konijnen en kippen fokken of bijen houden wil.

Voor elk dezer onderdeelen een jaar in de leer te gaan in modelinrichtingen van dien aard is werkelijk niet te veel, maar heeft men het gedaan, dan zullen de resultaten in zelfvoldoening niet alleen moreel, maar ook pecunieel niet uitblijven.

Het domme sprookje, dat de vrouw buiten zich zou moeten vervelen, dat voor haar alleen de stad het middel kan zijn voor nuttige bezigheid of verfrissende ontspanning moge waarheid zijn voor domme, nuffige poppen, de ontwikkelde, arbeidzame vrouw heeft er altijd om kunnen lachen.

G. F.

GROOTE ROZEN.

REEDS eenigen tijd geleden hadden wij gelegenheid om te wijzen op een bijzonder groote Roos, die staat in den „Jardin de la Marine” te Toulon, en die somtijds bloeit met meer dan 50 tot 60 duizend bloemen. Een niet minder groote roselaar wordt gevonden te Goodrent in Reading, waarvan vermeld wordt, dat zij meermalen bloeit met niet minder dan 20.000 bloemen tegelijkertijd. Ook te Caserta in Italië staat een bijzonder groot exemplaar. Deze Roos werd aanvankelijk tegen een Populier geplant, die 18 M. hoog was. Deze groote boom heeft zij zoodanig overgroeid, dat hij er onder verstikt en doodgegaan is. Ook in den hertogelijken tuin te Eisenberg komt een bijzonder groot exemplaar voor, dat een hoogte van 24 Meter heeft bereikt en in bloei staande een onvergetelijken aanblik moet opleveren. Tegen het woonhuis van den hofgärtner te Sanssouci, bij Berlijn, staat eveneens een klimroos, die ruim 18 Meter hoog is.

Hoe belangrijk deze groote rozenstruiken ook mogen zijn, toch vallen zij allen weg tegen den beroemden z.g.n. Duizendjarigen Rozenstok te Hildesheim. Natuurlijk zijn er over zulk een merkwaardigen boom tal van legenden in omloop. Een der geloofwaardigste daarvan is wel, dat Koning Lodewijk in het jaar 815 in deze streken joeg en bij een bron een hulpaltaar liet oprichten, waar dagelijks dienst gedaan werd. Eenigen tijd later wilde Lodewijk in de toen bekende bisschopstad Elze een mis laten lezen, doch het bleek, dat men enkele reliquiën op het altaar bij den bron achtergelaten had. Men ging er heen om ze te halen, doch een Rozenstruik had het altaar zoodanig overgroeid, dat zij moeilijk meer te bereiken waren. Toen men dit aan Koning Lodewijk mededeelde, zag hij hierin de vingervijzing Gods en beval hij, dat er om het hulpaltaar een kapel gebouwd moest worden en men een aanvang moest maken met het zetten van andere gebouwen, teneinde de bisschopszetel van Elze daarheen te kunnen overbrengen. Uit oude dokumenten is gebleken, dat dit werkelijk geschied is, en dit de vestiging werd van de stad Hildesheim.

Onder de regeering van bisschop Altfried werd toen in 847 aangevangen met den bouw van een dom, die zoodanig werd ingericht, dat de bestaande kapel als een krypta bewaard bleef, waarbij de Roos door den muur heen naar buiten werd geleid.

Bij den zwaren brand van 1013, toen bijna geheel Hildesheim verwoest werd, verbrandde ook de dom, doch de krypta met den Rozenstok bleef gespaard, wat zijn roem ten zeerste verhoogde. In 1060 werd onder bisschop Hezilo met den bouw van den tegenwoordigen dom begonnen. Het terrein werd daartoe ruim 1½ M. opgehoogd, waardoor de hoofdstam van de Roos onder de aarde kwam, doch de zijtakken werden voorzichtig tegen een kapel aangeleid, waar zij zich spoedig weder krachtig begonnten ontwikkelen. In 1844 werd de krypta geheel gerestaureerd, het houten altaar werd door een steenen vervangen, de losse vloertegels werden verwijderd en een gemetseld plaveisel in de plaats gebracht. Bij het daartoe noodige graafwerk vond men niet alleen de wortels van de Roos onder het altaar, maar sprong ook plotseling een waterstraal uit den bodem, zoodat de oude bron van Koning Lodewijk terug gevonden was.

Na het herstellingswerk begon de toen reeds wereldberoemde Rozenstok te kwijnen, tak na tak stierf af en men liep groot gevaar, dat hij dood zou gaan. Toen werd in 1883 onder leiding van den beroemden tuinbouwkundige Herm. Wendland een commissie van onderzoek benoemd, die al het omgevende muurwerk liet wegbreken. Dit onderzoek leidde tot een eigenaardige bevestiging van de geschiedkundige overleveringen. Men vond toch de oude stam, die ruim 30 c.M. dik was, onder een laag puin van 1½ M. dikte bedolven, op die diepte was hij door een ouden muur heengebogen en het bleek, dat hij onder het altaar ontsproot. Alle wortels onder den vloer van de krypta waren echter dood, waarschijnlijk door gebrek aan lucht, na het plaveien afgestorven. Op last van de commissie werd toen al het puin over een oppervlakte van ruim 2 M. verwijderd, zoodat de stam thans geheel vrij ligt, in den grond heeft men drainage-buizen aangebracht, om het overtollige bronwater te kunnen verwijderen en het plaveisel in de krypta werd uitgebrouwen en weer door losse steenen vervangen. Verder werden alle ziekelijke scheuten weggesnoeid. De resultaten van deze bewerking bleven niet uit, zoodat, toen ik in 1886 Hildesheim bezocht, de Rozenstok flink was uitgelopen en reeds tal van jonge scheuten gemaakt had. Sinds dien heb ik niet vernomen, dat hij achteruit of dood gegaan is. E. TH. W.

HET KASTEEL KESSEL (L.)

HOE Aeolus uit ook alle macht blies en ons bij 't uitstappen aan 't station de Reuver een reuzenvlaag hagel met sneeuw gemengd, als voorbode van den naderenden winter om de ooren joeg, hij kon ons toch niet afschrikken van het bezoek aan Kessel en zijn merkwaardigen burcht. Strenghe heeren regeeren niet lang, zegt het spreekwoord, en vóór we op den weg bij den handwijzer aan de Leeuwenbrouwerij waren, zond de zon al weer hare matte stralen over veld en bosch. Het weder klaarde zelfs prachtig op en Kessel, eerst in een grijzen nevel gehuld, stak nu zijn scherpe omtrekken hard tegen de lucht af.

't Veer aan de Maas was vroeger verdedigbaar en heette de Schans; er lag daar een bastion. De holle veerweg wringt zich aan de overzijde der Maas tusschen de tuinen van de aanzienlijke, wit gepleisterde heerenhuizen en de kleinere woningen heen. Hoe kleurrijk moet het dorp er liggen, als de zon met vol licht en koesterende warmte 't geboomte in bladerdos, de vruchtboomen in bloei en het groene grastapijt der oevers beschijnt, als alle kleuren onder het helder blauwe uitspannel tot haar recht komen. Nu schijnt alles grijs, donker en dof boven den zwartgrijzen spiegel der Maas. In Kessel staan wij op historischen bodem. Kessel, Castellum, herinnert er reeds aan. De oude annalen spreken van het voormalige Graafschap, ook amt, Kessel, 53000 H.A. groot, met 200.000 inwoners. Het omvatte de dorpen Kessel, Helden, Baarlo, Blerich, Maasbree, Sevenum, Grubbenvorst, Horst, Venray, Lottum, Broeckhuysen, Swolgen, Meerlo, Blitterswijk, Wanssum en Geijsteren. Het bevatte tal van adellijke sloten, kasteelen en ridderburchten. Het amt Kessel had in oorlogstijden evengoed van den moedwil der soldaten en van de afpersingen te lijden als 't dorp Kessel. Wat baatte het, of het dorp aan den voet van een sterk kasteel lag, wanneer het overstromd werd door soldatenbenden, die als zij de bezetting niet van 't slot konden tuchtigen, hun wraakzucht koelden op de weerlooze inwoners. Meermalen ging dan ook het dorp in vlammen op.

Wij lezen in eene gerechtelijke verklaring, afgelegd door eene bejaarde vrouw, Truijke in den Bogaerdt, dat het huis Kessel in de eerste Nederlandsche oorlogen door hopman Coen, een Duitscher, bezet was. Dat de Spanjaarden gekomen om hem te verrassen, hem op zijne hoede vonden en uit den tegenover liggenden toren zijn zoon doodschoten. Dat vervolgens, toen de Spanjaarden afgetrokken waren, de hopman de kerk in brand stak, nadat hij, omdat zij niet goed wilde branden, deze eerst met hout en stroo omringd had. Den 16 Juli 1578 werd het dorp door de Spanjaarden geplunderd, de molen en de gehuchten verbrand; 11 Januari 1579 legden de Staatschen het huis Kessel in de asch en al wat er nog van 't dorp over was.

In 1594 moesten de inwoners de wallen van Grave helpen opmaken. In 1600 was er algemeene nood, vele bewoners werden gevangen genomen, het rundvee weggenomen. Van 1604—1610 deed men niets als reclameeren over afpersingen. In 1615 luidde alweer de alarmklok; wat de soldaten niet bedierven, verzwolg de hooge Maas, terwijl in 1633 de beruchte Croaten, als zwermen hongerige sprinkhanen neerstrijkend, alle voedsel voor mensch en vee verteerden of vernielden. Slechts langzaam kwam de rust terug. Uit deze voorbeelden, aan de geschreven geschiedenis

Foto Aug. F. W. Vogt. GEZICHT VAN DEN MAASOEVER BIJ HET KASTEEL.

ontleend, ziet men, hoe 't Limburgsche land verschrikkelijk in den drang zat tusschen de twee partijen. In Holland werd men aangevallen, men verdreef den vijand en weerde hem terug, maar hier was er altijd één van de twee, die den baas speelde, soms beide tegelijk.

Over 't land van Kessel stond een drossard, die het land voor den Graaf bestuurde, met den landscholtis, den rentmeester der domeinen, en den landsschrijver. De drossaarde en de landscholtis hielden de justitie; het hooger gezag berustte bij den Vorst, bij den Kanselier of Raad van Gelre. Kessel had een hoofd-gerecht in crimineele justitie, terwijl in den burcht de daarbij behorende gevangnissen gevonden werden. Aan het voor-front van het kasteel, op de twee kleinere afbeeldingen te zien, vindt men drie deuren die toegang gaven tot de hokken der misdadigers, die voor kleinere feiten daar gevangen gehouden werden. Die voor zwaardere feiten lagen onder het slot en waren duistere krochten, waarin de misdadigers door kettingen aan ijzeren krammen, die nog bestaan, vastgelegd werden.

De sage onder 't volk wil, dat men de misdadigers hier liet verhongeren, wat echter puur verzinsel is, alhoewel de krocht er náár genoeg uitziet. Wel laat het zich denken, dat de heeren, die „op den dood” zaten, niet de oppassing kregen, die aan de huidige doodslagers en gifmengers, gedurende hun bestaan, op rijkskosten gewordt.

De burcht bleef in den ouden stam van Kessel tot 1541, toen Willem van Kessel, de laatste, kinderloos stierf en zijn goed bij erfopvolging overging op zijn achterneef Caspar van Merwick.

Willem van Kessel had tijdens zijn leven een proces te voeren over den uiterwaard, thans aan de overzij der Maas gelegen, en 't is niet zoozeer het merkwaardige van dat feit, dat wij hier in de herinnering willen terugroepen — want ieder hooge heer procedeerde — maar wel de eigenaardige ceremoniën in het licht te stellen, die bij het bewijzen van den eigendom van een waard of zandplaat vervuld moesten worden.

Die wettelijke bepalingen in het Geldersch Waterrecht waren vrij zonderling en symboliek.

„Spoeld een waard aan een land aan,” dan had men het recht „van begaan en bevaren” voor zoover dit droogvoets kon geschieden.

Men moest eerst het gerecht ter plaatse vragen: de rechter, die over „bloet te richten” had met vier of vijf gequalificeerde „gerichtsluiden, daertoe umb haer loon versocht.”

Op den in bezit te nemen waard, werd de „banck gespannen” en men begon hem te berijden met „een wagen met mest met vier of zes paarden bespannen, gedreven door twee voerlieden, dewelke op de paarden zullen mogen gaan zitten, bij zich hebbende wijn en brood.”

„De voerlieden zullen eerst rondom 't oude land rijden, dan van dit land door 't water rijden op den nieuwen waard. Onder-

Foto Aug. F. W. Vogt.

HET KASTEEL KESSEL (L.) SLOTPLEIN.

Foto Aug. F. W. Vogt.

VOORGEVEL VAN HET KASTEEL KESSEL (L.)

weg zal de rechter den wagen driemaal doen stil staan en iederen keer van het brood eten en van den wijn drinken, eens, als de raderen gedeeltelijk op het oude land en gedeeltelijk in 't water staan, dan, als de raderen van 't voertuig geheel in 't water staan en den derden keer, als zij gedeeltelijk in 't water en gedeeltelijk op het nieuwe land staan. Vervolgens rijdt men op den waard, spant de paarden uit en laat den wagen zes weken staan.”

Door die geheele plechtigheid kreeg de bevaarder den eigendom van den uiterwaard of de zandplaat.

Als de Heer echter van een opgekomen plaat in de rivier den eigendom wilde verzekeren, voer hij met 't gerecht in een marktschuit gezeten, welke ten minste een last koren kon laden, rond, op een tijdstip dat de rivier op anderhalven voet na op 't laagste peil was.

De Van Merwicks waren, zooals wij zagen in het bezit der heerlijkheid gekomen. Voerden de van Kessels een vijfuitenkruis, de van Merwicks hadden hun wapen van sinopel met een schildhoofd van hermelijn. Caspar van Merwick diende als overste bij Karel V. Door het Venlosche garnizoen werd hij opgepakt en in den burcht ter Horst bij Horst gevangen gehouden. Dat ging zóó in die tijden zonder veel omslag en delibereeren. Hij moest heel wat rartsoen geven en moeite doen, om los te komen.

De laatste der van Merwicks, gehuwd met eene van Metternich, maakte 5 November 1770 zijn testament, liet het goed aan Caspar de Keerbergh, zoon van zijne zuster Judith, en zijn overige bezittingen aan zijn neef en nichten de d'Elnes.

Hij legde zijne erven de verplichting op, om tegenover de Sacristie der kerk van Kessel een gebouw te doen oprichten met een altaar, waarin het Mariabeeld, dat in 1739 bij hoog water tegen de muren van het Huis Kessel angespoeld was, geplaatst moest worden. In Boxmeer herinnert de St. Joannes Nepomucenis kapel bij den ingang van het dorp aan een zelfde feit.

Wij zijn nu op het voorplein van den burcht gekomen en beschouwen met eenige verbazing het vreemdsoortige gebouw, dat wel eenig in zijn soort mag geheeten worden. Men moet zich op den hoogen oever der Maas een heuvel voorstellen, door zware muren ingesloten. De hoogte is kunstmatig opgeworpen.

Overal ziet men de massa van het oude slot boven het omringende geboomte uitsteken, grijs, lijvig, met een lager ronddeel.

Het hoofdgebouw draagt op het steile leien dak een torentje, met een peer bekroond. Het muurwerk is met een lange rij kleine rondbogen versierd. In den zwaren muur is slechts een enkel venster te zien. Het ronddeel is met een laag dak bedekt en met een schuin aflopende bogenrij. Sporen van zware kanteelen zijn nog te zien.

In den muur, die den heuvel omsluit, ziet men een poortje met het jaartal 1651. 't Was het poortje, dat zich alleen opende, als de slotbewoners ter kerke togen. Thans is 't dichtgemetseld. Het slot is 'n wonder samenstel van gebouwen. Alles is bedekt met klim-

planten en ziet men over een der terrassen terugwaarts, dan ziet men de Maas tusschen de hier en daar zandige oevers slingerend. Al zijn de kleuren nu niet zoo scherp en zoo treffend als in den zomertijd, het is nog altijd een tafereel, het penseel van een schilder waard. Thans bewonen religieuzen 't hooge gebouw, die zich hoofdzakelijk met de opvoeding van weezen en meisjes onledig houden.

Langs een dubbele trap met terrassen komt men in het kasteel. Die trappen zijn zoo ééniq, dat we hier onder eene afbeelding van den grondslag geven.

Doordat de trap met terrassen is aangelegd, heeft men plaats gevonden om gevangenissen en kelders te maken, die nu heel prozaïsch voor houtberging dienen. In den linkschen vierkanten toren boven het witte nisje ligt het portaal van 't kasteel, waar men nog de bank ziet van den deurwachter, die van uit het venster het slotplein overzag.

Het gebouw is omstreeks 1600, na den brand, van binnen geheel gewijzigd. De anderhalf of twee meter dikke muren werden van groote vensters voorzien en de groote hallen werden door tusschenmuren verdeeld.

Wij herinnerden reeds, dat Kessel oudtijds Castellum heette, dat het slot een der Maasburchten was en de veronderstelling heeft allen grond, dat het tot Romeinschen wachtpost gediend heeft. Men vond bij het afbreken der oude kerk in 1869 onder het hoofdaltaar een Romeinsch altaar, een vierkante kolom, 0.55 M. breed en 0.90 M. hoog, waarop de beeltenissen van Minerva, Hercules en Juno gebeiteld waren. Dit Romeinsch altaar is thans in het Museum te Leiden.

Of de burcht in den Gallischen oorlog gedurende zes weken in den wintertijd belegerd werd, zooals wij wel eens hebben hooren beweren, zullen wij voorloopig slechts als kennisgeving aannemen, daar dit feit ook van verschillende andere sterkten aan de Maas gelegen wordt verteld.

Zeker is het, dat het slot te Kessel in ligging en vorm eenig is en doet denken aan den Leijdschen burcht en de ruïne van Teylingen.

Ons Limburgsch Kessel ligt tot nog toe uit het verkeer, is weinig bekend en heeft meer naamgenooten, als Kessel, noordelijker aan de Maas bij Maren gelegen, en Kessel bij Goch, waar het slot Driesberg der van Dedems ligt. Maar er is er geen, waar het slot schilderachtiger, fraaiër weerspiegelt in den stroom, geen dat aardiger ligt en zóó oude herinneringen biedt, als dit kasteel, waarvan hier eenige gezichten opgenomen worden.

A. F. VAN BEURDEN.

LANGS DIJKEN EN WEGEN.

DE WILDE EEND.

IK herinner mij nog goed mijn verbazing, een jaar of wat geleden, toen ik een nieuwen kennis mijn persoonlijke ervaringen omtrent de levenswijze der wilde eend mededeelde, en deze, toch ook „buiten” opgegroeid, van dat alles niets bleek te weten. Toen ik er later zoo tientallen ontmoette, en weinig lectuur vond in den geest van de eenvoudige wetenschap, die mij als kleinen jongen al spelende was aangewaaid, toen besloot ik die ervaringen eens neer te schrijven. De wilde eend dan maakte daarbij in de eerste plaats aanspraak op een goede beurt. Men zegt wel eens: „Zoo dom als een eend”, maar ik zou die uitdrukking nooit in de wereld gebracht hebben, afgaande op wat ik van haar zag. Waar we als jongens ons weinig bekreunden om de nestjes van kleine zangvogeltjes en die nooit verstoorden, daar moest de wilde eend met haar smakelijke, groote eieren er wel eens aan gelooven. En 't was juist bij het zoeken van haar nest, dat we dezen vogel als verstandelijk zeer goed ontwikkeld ('t mag ook instinct heeten) leerden kennen.

Om bijzondere redenen vestig ik eerst de aandacht op de verschillende kleur van woerd en eend. Voor den eersten verwijs ik naar zijn tammen soortgenoot. Ieder kent dezen vogel met zijn glanzend groenen kop en hals en zijn in hoofdzaak zachtgrijs gevederte. In hem hebben we een vrij getrouw beeld van de mooie, opvallende veerenpracht van den wilden woerd. Inderdaad maakt de eend, daarmee vergeleken, in haar sober grauwe pakje met als eenige afwisseling een eenvoudige speling van donkerder vlekjes en lichtere randjes, op ons den indruk, van al heel erg door de natuur misdeeld te zijn. Ik raad u aan, uw oordeel wat op te schorten. Niet alleen blijkt de eend, op zich zelf beschouwd, on-

Foto R. Tefe.

BROEDENDE WILDE EEND.

tegenzeglijk mooi geteekend te zijn, maar de fraaie, in 't oog vallende kleurenmengeling van den woerd zou haar allicht noodlottig worden en misschien zelfs een ernstig gevaar opleveren voor 't behoud van de soort. Onderstaande ontmoeting heeft me dan al heel sterk het groote belang van die onaanzienlijke grauwe kleur doen gevoelen.

Op zekeren Zaterdagmorgen liep ik met een vriend morieljes te zoeken langs den dijk, die ons dorp van het naburige scheidt, toen we opeens boven ons, het zachte, onderdrukte gekwek van een woerd hoorden. Eierzoekers in ons hart, wisten we al gauw, wat ons te doen stond. Er waren in de buurt eendeneieren; de woerd daarboven waarschuwde de eend op het nest voor naderend gevaar — dat waren wij dan. Doch waar zouden we zoeken? De nestelgelegenheden, vooral voor wilde eenden, die er zoo'n ruime keuze op na houden, waren hier zoo talrijk. Langs den dijk stonden twee rijen knotwilgen, alias „kopboomen”, en de slootkant beneden was zóó dicht begroeid met braamdorens en andere struiken, dat er haast niet door te dringen was. We begonnen met tegen de kopboomen te slaan en enkele te beklommen, maar we beschouwden de zaak al gauw verloren, want de eend had even gauw of nog eerder — wie de gewoonten dezer vogels kent, weet dat ook wel — de waarschuwende stem van haar „echt vriend” gehoord, dadelijk daarop zorgvuldig haar eieren bedekt met gras en bladeren en zich onhoorbaar een eindje van het nest verwijderd, om daar te blijven zitten, of bij nadering der belagers op te vliegen; in 't geval, dat ze werkelijk een nest met eieren heeft, zonder „schreeuwen.” Onervaren zoekers gaan op zoo'n plaats vol vuur aan 't zoeken. De ingewijde echter niet. We begrepen dus, dat, al zagen we de eend ook al, het nest nog lang niet gevonden zou zijn, vooral in zoo'n wildernis. We besloten daarom er een anderen dag, 's morgens vroeg, voor dag en dauw, weer eens op uit te gaan. Juist zoo vroeg, omdat de woerd je dan niet zoo gauw ziet in de ochtendschemering. Want, wilden we kans op succes hebben, dan was de hoofdzaak, dat die niet opletterend gemaakt werd. Op het „arbeidsveld” aangekomen, was het eerste werk den woerd te zoeken, om hem dan buiten het gezicht te kunnen blijven.

In gebukte houding, als dieven, slopen we dus langs de kopboomen, oppassend, dat geen takje onder onze voeten kraakte en tuurden scherp in den nevel der weiden, of we den woerd ook zagen. Eindelijk, ja, daar zat hij, op de wei, bij een waterplas, den kop in de veeren gedoken. Tot zoover ging 't goed. Nu opgepast, want wie meent, dat hij sliep, vergist zich. 't Was al mis — hoe 't kwam, weet ik niet — maar de vogel had ons bemerkte. Hij haalde zijn kop uit de veeren, richtte zich op, keek rond en vloog zacht kwekkend op. Onze kans was weer verkeken. Gauw liepen we den omtrek af, om de eend zoo mogelijk nog te verrassen, doch zonder goed gevolg. We kregen ze niet eens te zien. Na eenige groote kringen om het nest beschreven te hebben, verdween de woerd ook. Dat was een vreemde historie. Er moest een nest zijn, dat stond vast. We zouden dus maar weer een nieuwen morgen afwachten. Doch ook toen waren we niet gelukkiger. We begrepen er niets van en ten slotte, nadat er zoo een weekje over heen gegaan was, gaven we het op. De omstandigheid, dat de kans nu groot was, dat de eieren tóch bebroed zouden zijn, droeg daar nog het meest toe bij. De eerste maal, toen de woerd waarschuwend over ons heen vloog, was het al 12 uur. En hoe langer de eend op het nest blijft zitten, hoe meer eieren er in liggen, maar natuurlijk ook, hoe meer kans er is, dat de vogel al zit te broeden.

Daar de „morieljetijd” echter nog niet om was, kwamen we

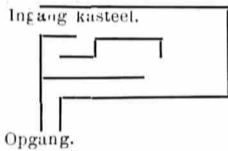

Foto J. Vijverberg.

NEST MET EIEN VAN DE WILDE EEND.

nog vaak daarna langs den dijk. Den woerd zagen we niet meer. Nu was er geen twijfel meer aan, of de eend zat te broeden. Of een ander had het nest gevonden. We sloegen er dus geen acht meer op.

Eens echter, toen ik weer, nu met mijn broer, langs den dijk liep, ik aan dezen en hij aan den overkant van de sloot, hoorde ik hem opeens schreeuwen: „Daar zit een eend, daar, daar, onder je!” Ik keek en keek, doch hoe mijn broer ook al stond te wijzen en schreeuwde en trappelde van ongeduld, ik zag geen eend. En toch was het geen sufheid; ik stond werkelijk in zulke gevallen anders niet van achteren. „Daar,” riep mijn broer, „op den bodem van de sloot!” En jawel, tusschen bladeren, dood gras en takjes, maar naar boven geheel open en bloot, dook, als plotseling uit den grond verzeen, een wilde eend voor mijn oogen op. Ik wist niet, hoe ik het had; zeker was mijn oog er wel tienmaal over heen-gelopen. Daar zat dan het beest en het bleef zitten, ondanks het helsche kabaal boven haar. We hadden wel gezocht in de kop-boomen en in de dorens en wat had nu het stomme dier ons gefoet, door de keurigste gelegenheden links te laten liggen en te nestelen op een plaats, waar het ons belachelijk voorkwam te zoeken. Daarmede had de vogel ons zelf bij den neus genomen; het overige deed haar kleur, juist die vale, grauwe kleur. Die had zoo vele malen den vogel beschermd, gered, die deed haar tusschen de geel- en bruinachtige kleurenmengeling van de omgeving verloren gaan. Helder kwam mij deze ontmoeting enkele jaren later weer voor den geest, toen ik de serie stereoscoop-platen van den Heer Steenhuisen te zien kreeg. O! ik begreep zoo goed, dat de omstanders zoolang moesten zoeken, eer ze den vogel zagen zitten. Ik was waarlijk daar aan den dijk niet vlugger geweest.

Met bovenstaand feit voor oogen, blijf ik juist die onaanzienlijke kleur om haar beschuttenden, reddenden invloed voor den vogel van het grootste belang achten, van onberekenbare waarde voor de voortplanting en het behoud der soort.

Ik wil nog even op het geval terugkomen. De eend bleef rustig zitten. Wij stonden wrevelig er op te kijken, uit ons humeur over onze sufheid. Waar we er nu tegen op zouden zien, zoo'n beest te verstoren, daar konden we het toen toch niet over ons hart krijgen, zoo verder te gaan. Hoeveel eieren zouden er in liggen?

Foto R. Tefé.

NEST JONGE WILDE EENDJES.

Of ze al dan niet bebroed waren, we dachten er niet eens aan. Dat was ál te klaar. Anders zit de vogel zoo „vast” niet. Ik wees er met m'n stokje naar, maar ze verroerde zich niet. Eerst toen ik ze er zacht mee langs den kop streek, vloog ze op, kwakend. Ik zei al, dat de vogel, die een nest met eieren heeft, niet kwaakt bij het opvliegen. Door het bijzondere van 't geval waarschijnlijk, deed deze het wel. De regel ging onder ons zóó vast op, dat we geen oogenblik naar een nest omkeken, als een eend kwakend opvloog.

De vogel vloog dan op en een mooi nest, vol eieren (12), dik gevoerd met het allerzachtste dons, lag voor ons. Afblijven was de boodschap. We stonden nog een poosje te schelden, — op ons zelf —, bedekten toen de eieren, en gingen mopperend naar huis.

Terwijl dit verhaal in de eerste plaats de groote beteekenis van de schutkleur der eend in het licht heeft willen stellen, heb ik meteen de voornaamste eigenaardigheden van den vogel er in gewezen, o.a. het op wacht zitten van den woerd, zijn waarschuwen, het bedekken der eieren door de eend, het wegloopen van het nest, alvorens op te vliegen, het (wie weet óók bewust) nestelen op zoo'n ongedachte plaats.

Met het overige kan ik kort zijn, daar ik me hoofdzakelijk bepalen wil bij mijne persoonlijke ervaringen en zoo min mogelijk uw aandacht wensch te vragen voor dingen, die ieder werk over Nat. Hist. geeft. Een opmerking wil ik nog maken bij het bedekken der eieren. Deze zijn groot, talrijk en vallen in de derde plaats nog door hun lichte kleur van ver in het oog. Als dus het nest zoo open en bloot bleef liggen, was de kans, dat het door menschelijke of dierlijke belagers (kraaien, eksters) geplunderd werd, zeer groot. Voornoemde maatregel komt aan dit bezwaar een heel eind te gemoet. Bij kieviten e.m.a. watervogels, die zoo onbeschermd nestelen, zien we de beschermende inrichtingen vastgelegd in de teekening der eierschalen zelf; de eend, die zeer vaak in dezelfde lage weiden nestelt, en die teekening der eieren mist, wendt weer een ander middel aan.

Aan 't slot van mijn opstel over: „De zwarte Kraai”, zeide ik, dat die zwartrok occasioneel nog wel eens aan de orde zou komen. Welnu, die ongezochte gelegenheid doet zich hier voor. Als ik met mijn ouderen broeder eendeneieren zocht, keek deze altijd naar kraaien om. Waar hij eenige van die zwartrokken, als in wachtende houding, bij elkaar zag, daar stond het bij hem vast, dat in de buurt een eendennest was. En werkelijk, herhaalde malen vonden we op die vage aanwijzing alleen, het nest. Uitgedronken dopen wij op onze tochten in den polder overal; meermalen zelfs in de nesten zelf, bij de nog overgebleven gave (eenden-)eieren. Dan had de kraai ze dus maar in het nest zelf uitgedronken. Dat was nog wél zoo gemakkelijk.

Ik wees reeds op de ruime keuze van nestgelegenheden der wilde eenden. Men kan haar nest vinden in een knotwilg, een greppel, jong koren, riet, weiland, op een wal (= laag dijkje), langs een dijk, een slootkant, onder braam- of andere struiken.

Vooral in het begin is het nest bijzonder primitief. Hoe weinig ons eierenzoeken ook soms opleverde, leeg eendennesten vonden we altijd zooveel we wilden. Men dient te weten, dat elke kuilvormige ronding in een bos gras, onder een doornbos e.d., voor een eendennest doorging. We maakten die zelf wel, door op één klomp even in lang gras rond te draaien. Dit maakt verdere beschrijving overbodig. Doch hoe meer eieren er in komen, hoe meer het werkelijk het aanzien krijgt van een nest en als de 12 er in liggen en de vogel zal gaan broeden, kent men het niet meer. Warm en overvloedig gevoerd met het zachtste dons, vormt het dan met de eieren er in een lief stilleven.

Als de eend in een kopboom heeft gebroed, moet ze bijzondere maatregelen nemen, om haar jongen beneden te brengen. In Brehm las ik, dat de laatste zich eenvoudig, zonder zich te bezeezen, op den grond laten vallen (+ 2 M.). In mijne omgeving zegt men, dat de oude ze bij den hals grijpt en zoo beneden brengt. Toevallig sprak ik eens een jongmensch, die me vertelde, dat hij zelf gezien had, 11 keeren na elkaar wel, dat de oude eend zich op een vooruitstekend punt van den „kop” van den boom zette, dat een jong haar op den rug wipte, en de oude zich met uitgespreide wieken — parachute-gewijze — liet vallen.

's Morgens vroeg, tusschen 3 en 4 uur ongeveer, gaat de eend haar nest opzoeken, om haar ei te leggen en blijft — zooals ik reeds opmerkte — daar langer op zitten, naarmate haar eierental grooter wordt. Den overigen tijd brengt het paartje voornamelijk door met voedsel zoeken, want deze vogels zijn zeer vraatzuchtig. In den broedtijd en ook daarna zwerft de woerd, in gezelschap van andere lotgenooten, op eigen gelegenheid rond en kijkt naar de eend noch naar de „poelen” om.

Een eend met jongen is een lief familie-tafereeltje. We trachtten wel eens zoo'n groepje in te sluiten, om de gebekte donsdoetjes van dichtbij te bekijken. Dan vloog de eend luid kwakend, de pooten door het water sleepend, heen en weer en de kleintjes, ... plotseling waren ze verdwenen, ondergedoken. Dan trokken we ons terug, de eend werd rustig, en van de kanten der vaart kwamen de kleintjes één voor één op de zorgvolle moeder toe.